בעקבי הרחבונים

"לגלות **בעקבי הרחבונים** מריות שבחבורה • גלוני הלורות בעלי גבורה" (לשון הרמב"ן בהקדמה לפירושו)

תולדות תשפ"ז • עיון בפשוטו של מקרא בעקבות רבותינו, רש"י ובעלי מחלוקתו • גליון ק"ב

לְךָ נָא אֶל הַצֹּאן וְקַח לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְדָיֵי עִזִּים טֹבִים וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם מַטְעַמִּים לְאָבִיךָ כַּאֲשֶׁר אָהֵב: (כז, ט)

וקח לי: משלי הס ולינס גזל, שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום. **שני גדיי עזים:** וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק, אלא המחל הקדיב לפסחו והמחל עשה מטעמים. בפרקי דרבי אליעזר (פל"ב). **כאשר אהב:** כי טעם הגדי כטעם הצבי.

דבור המתחיל 'וקח לי'

בשלושת דבורי המתחיל של רש"י, ישנם טעמים לבקשת רבקה להביא מן הצאן דוקא 'שני גדיי עזים', ונבוא בע"ה להעמיק בדברי רש"י ובמקורותיו, לבחון כל דיבור בפני עצמו ושילוב כל הדברים יחד.

רש"י מביא רק חלק מדברי המדרש

דברי רש"י בדיבור הראשון מיוסדים על דברי המדרש בבראשית רבה (סה, יד), זה לשונו:

"**ולקח לי משם שני גדיי עזים טובים.** אמר רבי לוי, **אם מצאת, הרי מוטב, ואם לאו, הבא לי מפרפורנין שלי, שכך כתב לה, שהוא מעלה לה שני גדיים בכל יום.**"

ונראה לעיניים, שרש"י חילק המדרש בסכין חריף, והשמיט מדברי רבי לוי את מה שאמר, 'אם מצאת מוטב ואם לאו וכו'. ובהכרח שסובר רש"י שרק סוף דברי המדרש נצרך להבנת הפסוק, מה שאין כן תחילתו. ובכדי להבין את דברי רש"י צריכים אנו קודם לירד להבנת המדרש, מהו 'אם מצאת ואם לאו'.

ומה נאים דברי בעל ה'יפה תואר' על המדרש (ר' שמואל ב"ר יצחק יפה אשכנזי, רפ"ה-שמ"ה), ונביא דבריו בלשונו:

"**אם מצאת הרי מוטב כו'.** מדכתיב 'לי' דייק, כי משלה בקשה ולא בגזל, שאף על פי ששל יצחק היו, הוו גזל, מכיון שהוא היה מסתפק במה שיביא לו עשו בחנם, והיא גורמת למעט מנכסיו. ומדכתיב 'וקח' ולא קאמר 'והבא', משמע לקוחין, שיקחם בממון, להכי קאמר, **אם מצאת מוטב**, כלומר, **אם תמצא לקנות ממקום אחר, מוטב**, שאף על פי שהיה חייב לתת לה שני גדיים בכל יום, היתה מצמצמת ומבקשת שלא למעט מנכסיו כל שאפשר."

וכי לא הורשתה רבקה להשתמש בנכסי יצחק

מתוך דברי היפה תואר מתיישבת קושיא, איזה חשש גזל היה כאן, וכי לא נתן יצחק רשות לרבקה להשתמש בנכסיו לכל מה שתרצה. אלא שאם הייתה רוצה לקחת גדיים לצרכה, בודאי שהייתה לה הרשות להשתמש בנכסים כרצונה, אבל מאחר ורצתה רבקה להאכיל את יצחק סעודה, שהוא עצמו חישב בדעתו לאכול חינם, נמצא שהיא גונבת דעתו ומפסידתו שני גדיים, ולכן הוצרכה רבקה להשתמש בזכות כתובתה. [וראה עוד ב'משכיל לדוד', ובעיקר ב'באר בשדה', שהאריך אם יש במעשה כזה איסור גזל.]

ובעיקר דברי המדרש מפרש היפה תואר [וכן כתבו שאר מפרשים], שרבקה אמרה ליעקב, שילך **לקנות** גדיים **מן השוק**, אבל אם לא ימצא שם, יביא משל יצחק מזכות כתובתה. ומדויק זה מלשון 'קח' ולא 'הבא', שהוא לשון 'מקח'. והטעם שלא אמרה לו לקחת מיד מזכות כתובתה, משום שלכתחילה לא הייתה מממשת זכות זו, בכדי שלא למעט נכסי יצחק.

לפירוש זה מובן מאוד שלא הביא רש"י את תחילת דברי המדרש, כי הדרש הראשון דחוק בלשון הכתוב, שהתורה אומרת 'לך נא אל הצאן וקח לי משם', ומשמע שאמרה לו להביא ממקום מסויים, ולדרשת המדרש ה'**קח**' וה'**לי**' אינם אותה לקיחה, ש'קח' הוא **מן השוק** ו'לי' הוא **מצאן יצחק**. ועל כן הוציא רש"י מהמדרש רק את הדרשה על התיבה 'לי' - 'משלי', ודרשה זו נצרכת אף בלא דיוק התיבות, שכן היא מבארת את עיקר הפרשה, מדוע לא היה חשש 'גזל' במה שהשתמשה רבקה לסעודת יצחק בממון שלא היה בדעתו להוציא.

דבור המתחיל 'שני גדיי עזים'

קרבן פסח - דרש או פשט

לשון רש"י כאן, קרוב מאוד ללשון הפרקי דרבי אליעזר [במהדו' המצויות, ובמהדו' חורב הוא ממש כלשון רש"י], ודבריו באים ליישב קושיה גדולה בפסוק, מפני מה הוצרכה רבקה לשני גדיי עזים, וכי יש אדם שאוכל בסעודה אחת

יותר מגדי אחד. וראה במשכיל לדוד שהקשה על רש"י:

"**איכא למידק, מי הכניסו לזה, שהיא אגדה שאין בה שום רמז בכתוב, ולכאורה אין שום הכרח לדרשה זו, דשפיר אפשר לומר כפשוטו, שאמרה שנים כדי לעשות מאותו החלק שהייתה יודעת שערב לו מטעמים שונים**, ומה גם דפשט הכתוב, ואעשה אותם מטעמים, משמע שניהם למטעמים, ולא כמו שכתב רש"י, אחד לפסח ואחד למטעמים, אם כן מי הכריחו להביא אגדה זו הואיל **ואין דרך הרב להביא אלא אגדות המיישבות וצריכות למשמעות המקרא.**"

עיין שם מה שיישב. אמנם תלמידו, בעל 'באר בשדה' דחה דברי רבו, בזה הלשון:

"וכי דרכו של יצחק וכו'. **דאפילו תימא דהיתה צריכה לעשות מטעמים שונים מאותו החלק שערב לו, אכתי בחד סגי**, דאין לך סעודה גדולה כסעודת אברהם אבינו ע"ה שהיא יותר מסעודת שלמה המלך (ב"מ פו, ב), ואפילו הכי לא עשה אלא בן בקר אחד לכל אחד ואחד. **ואין צורך למה שכתב מורי הרב.**"

את ראיית ה'באר בשדה' מאברהם אבינו, ששחט לכל אחד רק בקר אחד, יש לדחות בקל, שאין לדמות בן בקר שהוא גדול מאוד לגדי עזים. ועוד, שכבר גלו לנו חכמינו איזה חלק מתוך הבקר רצה אברהם להגיש בפני אורחיו, וכידוע לשון הבקר יש בו בשר רב ומספיק הוא בשפע לסעודת אדם אחד, אבל בגדי אין אנו יודעים מהו החלק הטוב אותו רצתה רבקה לעשות מטעמים ליצחק, ואולי חלק זה קטן הוא ואינו מספיק לסעודה אחת.

ובאמת פלא הדבר, שלא מצאנו בראשונים שהתייחסו לקושיה זו, מפני מה הוצרכה לשני גדיים [וראה רבינו בחיי שהביא את דברי המדרש רבה, שהוא רמז לשני שעירי יום הכיפורים. ועוד יעויין בחומש 'אוצר הראשונים' מפירוש 'רבינו שלמה אשתרוק (ה"א קיט לערך).], והיא קושיא שעולה מאליה בפשט הכתוב. ואפשר לראות בזה סיוע לדברי המשכיל לדוד, שעל דרך הפשט אין בכך קושי, וצ"ע.

מנין שכתב יצחק לרבקה 'שני' גדיים

אלא שיש לעיין בדברי רש"י שהביא לשני המדרשים, המדרש רבה והפרקי דרבי אליעזר. שיש מקום לטעון, שאין שניהם עולים בקנה אחד.

שהנה יש להקשות בדברי המדרש רבה, מנין למדו חז"ל שכתב לה יצחק '**שני** גדיים בכל יום', שמא כתב לה גדיים רבים, אלא שכעת לא הייתה צריכה אלא שנים, ולא היה למדרש אלא לומר 'שכתב לה **כמה** גדיים בכל יום', ומדוע כתב דבר שאין משמע מהפסוק.

והיה נראה שאדרבה, זהו מקורו של המדרש שיצחק כתב 'שני גדיים', שהמדרש בא להשיב גם על הקושיא, מדוע בקשה רבקה 'שני גדיים', הרי בשביל יצחק היה די באחד. ומיישב המדרש שבקשה להביא שניים, משום שזו הייתה זכות כתובתה. ולפי זה שני המדרשים משיבים תשובה אחרת על אותה שאלה, מדוע בקשה שני גדיים ולא אחד.

אמנם אפשר שאין המדרשים סותרים, שאפילו לדברי הבראשית רבה שהיה לה זכות לשני גדיים, הרי אמר הכתוב 'ואעשה **אתם** מטעמים', ולא אמר 'ואעשה **מהם** מטעמים', משמע שאת שניהם תתן לפני יצחק [וכעי"ז דייק בנחלת יעקב], וממילא צריך טעם מדוע לא **עשתה** רק גדי אחד. ומה שדרש המדרש רבה שקבלה בזכות הכתובה '**שני** גדיים', אפשר שהוא דורש את לשון הכתוב 'לי שני גדיי עזים', משמע שכך הוא זכות שלה, שני גדיים.

דבור המתחיל 'כאשר אהב'

בדיבור זה נותן רש"י טעם, מדוע הכינה רבקה ליצחק דוקא גדיים, ולא למשל כבשים או בן בקר. ומפרש רש"י, שכיון שיצחק בקש מעשיו לצוד לו ציד, כלומר, להביא מן המינים שצריכים לצודם, והיינו מן החיות הטהורות, על כן בקשה רבקה להביא בשר שטעמו דומה לחיה טהורה, כדי שלא יבין יצחק שהביאו לו מן הבהמות שבבית. וטעם זה כתבו גם **רבי אברהם בן הרמב"ם** וב'**מאור האפלה**' (ר' נתנאל בן ישעיהו, ה"א פ"ח לערך, הו' בחומש 'אוצר הראשונים'). [ועיין עוד ברשב"ם שכתב טעם אחר.]

אלא שצריך עיון גם כאן, אחר שכתב רש"י בדיבור הראשון כדברי המדרש, שהיה לה זכות לשני גדיי עזים, שוב אין קושיא למה לא הביאה ממין אחר שלא היה כלול בזכותה. [עוד יש להעיר, שאין ברור איזה דיוק יש מהלשון 'כאשר אהב'. ועיין מה שביארו בנחלת יעקב ובאר בשדה.]

שני הד"ה האחרונים אינם בבירור מדברי רש"י

אך יש לציין ידיעה חשובה מאוד, ששני דיבורי המתחיל האחרונים שברש"י, אינם נמצאים בכל הדפוסים וכתבי היד, בחלק מהם אין את שניהם, בחלק אין את ד"ה 'שני גדיי עזים' ובחלק אין את ד"ה 'כאשר אהב'. ועל כן אין ברור שהם יצאו מקולמוסו של רש"י. ומעתה אפשר כמו שהתבאר, שלרש"י לקחה רבקה **דוקא גדיים ודוקא שניים**, כי זה מה שהיה לה בזכות כתובתה.

עיקרי הדברים:

א] צריך טעם מדוע בקשה רבקה דוקא גדיים, ומדוע שניים. **ב]** רש"י מביא את המדרש, שהיה לה בכתובתה 'שני גדיים ליום'. **ג]** בפשטות רש"י בא ליישב את לשון 'לי', וכן מדוע אין כאן גזל [ולכן לא הביא רש"י את שאר דברי המדרש]. **ד]** יתכן שרש"י מיישב בזה גם מדוע בקשה שניים. **ה]** רש"י שלפנינו מביא גם את הפרדר"א, שבקשה שנים לפסח וחגיגה. **ו]** עוד ברש"י לפנינו, שבקשה גדיים בגלל הדמיון לטעם הצבי. **ז]** פירוש זה נראה שאינו מתיישב עם הרש"י הראשון.